

OPAIȚE DIN AȘEZAREA FEUDALĂ TIMPURIE DE LA CAPIDAVA *

În fața enormei cantități de material ceramic apărut în nivelurile de viațuire feudală timpurie de la Capidava, numărul extrem de redus de opaițe întregi sau în stare fragmentară (în total paisprezece) ar putea să apară cu totul neînsemnat și ca atare să justifice în mică măsură aducerea lor în discuție, într-un moment când multe din problemele ridicate de ceramica acestei epoci sînt încă nerezolvate, iar despre categoria minoră a opaițelor se știe încă mai puțin¹.

Lipsa unei documentări și aproape a oricărei posibilități de informare ar fi fost un argument pentru amînarea prezentării pieselor în cauză, pînă la ivirea unor condiții obiective mai favorabile. Socotim însă necesară prezentarea lor chiar ca simplu material informativ, din două motive: 1) tipologia opaițelor de la Capidava este cu totul neobișnuită și nu-și găsește analogii în așezările contemporane acesteia din țara noastră și nici în cuprinsul materialelor descoperite pe alte teritorii, după cum rezultă din consultarea studiilor ce aparțin literaturii străine de specialitate; 2) dezlegarea în ultimele campanii de săpături a unor probleme de stratigrafie la Capidava a făcut posibilă încadrarea cronologică destul de precisă a opaițelor, prezentînd astfel un eventual element de datare, cel puțin pentru așezarea respectivă; așa încît unul din aspectele tipologice originale, care inițial nu putea fi utilizat ca element de datare din lipsa analogiilor, se transformă, pe baza unor precizări de ordin stratigrafic, într-un prețios element de cronologie internă.

Ne referim la împrejurarea că din cele paisprezece opaițe de care dispunem, șase exemplare formează un grup original, deosebit atît de restul opaițelor de la Capidava cît și de tot ceea ce este prezentat în publicațiile romînești și străine de specialitate, care ne-au stat la dispoziție. Este vorba de un tip de opaiț în formă de tigăiță, caracterizat prin apariția în mijlocul fiecărui exemplar a unei proeminențe conice înalte de 2—3 cm, cît și de practicarea, prin apăsarea cu

* Materialul mi-a fost cedat spre publicare de fostul conducător al șantierului Capidava, regretatul prof. Gr. Florescu.

¹ Singura referire mai precisă la opaițele feudale timpurii de la Dunărea inferioară aparține cercetătoarei M. Chișvasi-Comșa, care le atribuie, prin analogii, populațiilor nomade de origină turcă ce ajung la aceste locuri în sec. XI—XII (SCIV, 1—4, 1957, p. 283).

degetul, pe marginea peretelui, a patru ciocuri pentru feștilă, în loc de unul, cum au majoritatea opaițelor cunoscute în așezările contemporane de la Dunărea de jos¹.

Toate exemplarele sînt lucrute la roată înceată de mină, dintr-o pastă cu mult nisip, a cărei culoare variază între alb-gălbui și galben-portocaliu.

Forma este în general perfect circulară, cu peretele ușor înclinat în afară și cele patru ciocuri dispuse față în față. Acestea sînt fie trase cu degetul pe muchia peretelui, rămînînd cîte un făgaș (fig. 1/1,2), fie realizate printr-o apăsare mai puternică, încît peretele apare ondulat, cu virfuri trase mai în afară (fig. 1/3). Conul e realizat prin împingerea fundului din exterior și aplicarea de pastă în interior, pentru a căpăta o formă regulată. Un con desprins de la bază arată că el a fost aplicat (fig. 1/3).

Golul rezervat în interiorul conului era lăsat astfel probabil cu scopul de a permite fixarea sa într-o tijă cu ajutorul căreia opaițul putea fi fixat într-un anumit loc și la o anumită înălțime dînd astfel o lumină mai egală.

Un exemplar construit pe aceleași principii se prezintă sub forma unei cupe cu picior. Ciocurile sînt trase mai în afară, conul central este mai înalt și cu diametrul bazei mai mic, aplicarea sa fiind și aici vizibilă. Piciorul era cu baza lătită și prezenta același gol în interior. Pe partea de sus a peretelui apare incizată neglijent o linie în val, care înconjoară opaițul (fig. 2/2).

O variantă a tipului o constituie un opaiț-tigăiță, lucrat dintr-o pastă care conține proporțional mai puțin nisip, avînd o culoare cenușie-gălbuie cu un singur cioc și cu conul masiv de data aceasta, fundul ne mai fiind perforat (fig. 1/4). Caracteristicile opaițelor prezentate mai sus fac din ele o categorie distinctă care cîștigă în valoare prin faptul că gruparea tipologică este dublată, de una cronologică: fără nici o excepție, ele apar numai în bordeie, datînd din prima treime a secolului XI.

Este adevărat că în aceeași categorie de bordeie mai apar încă cinci exemplare diferite ca tip, dar și acestea într-un fel sau altul indică legătura lor cu grupa de mai sus.

În primul rînd este vorba de un fragment de perete, conservînd încă două ciocuri și avînd o pastă și o înclinare a peretelui asemănătoare exemplarului din figura 1/1. Probabil este vorba tot de un fragment de opaiț cu con, sau în orice caz de unul derivat din această categorie.

Un alt exemplar, a cărui pastă de culoare gălbuie este identică cu a opaițului din fig. 1/2, se prezintă sub forma unei cupe cu picior. Bazinul este puțin adînc, peretele are înclinație mare, iar buza este teșită în afară. Piciorul masiv are baza inelată. Și aici peretele este înconjurat de o incizie în val (fig. 2/3). Aceeași structură a pastei o prezintă un fragment de opaiț de formă tronconică, cu marginea peretelui rotunjită spre interior² și fără urme de cioc (fig. 2/4).

Un alt opaiț în stare fragmentară de data aceasta, poate asemănător ca pastă și culoare cu cel din figura 1/1, se prezintă sub forma unei tigăițe cu un singur cioc, fără con, dar cu un profil al peretelui asemănător cu al aceluia citat mai sus.

¹ Maria Chișvasi-Comșa ne-a informat că a văzut în așezarea de la Taman (U.R.S.S.) opaițe cu proeminență conică, datînd din sec. X—XI. În publicațiile sovietice de specialitate, tipul nu apare reprodus.

² Profilul acestui opaiț amintește pe cel al unor exemplare provenind de la *Dinogetia*, aflate în expoziția Muzeului Național de Antichități.

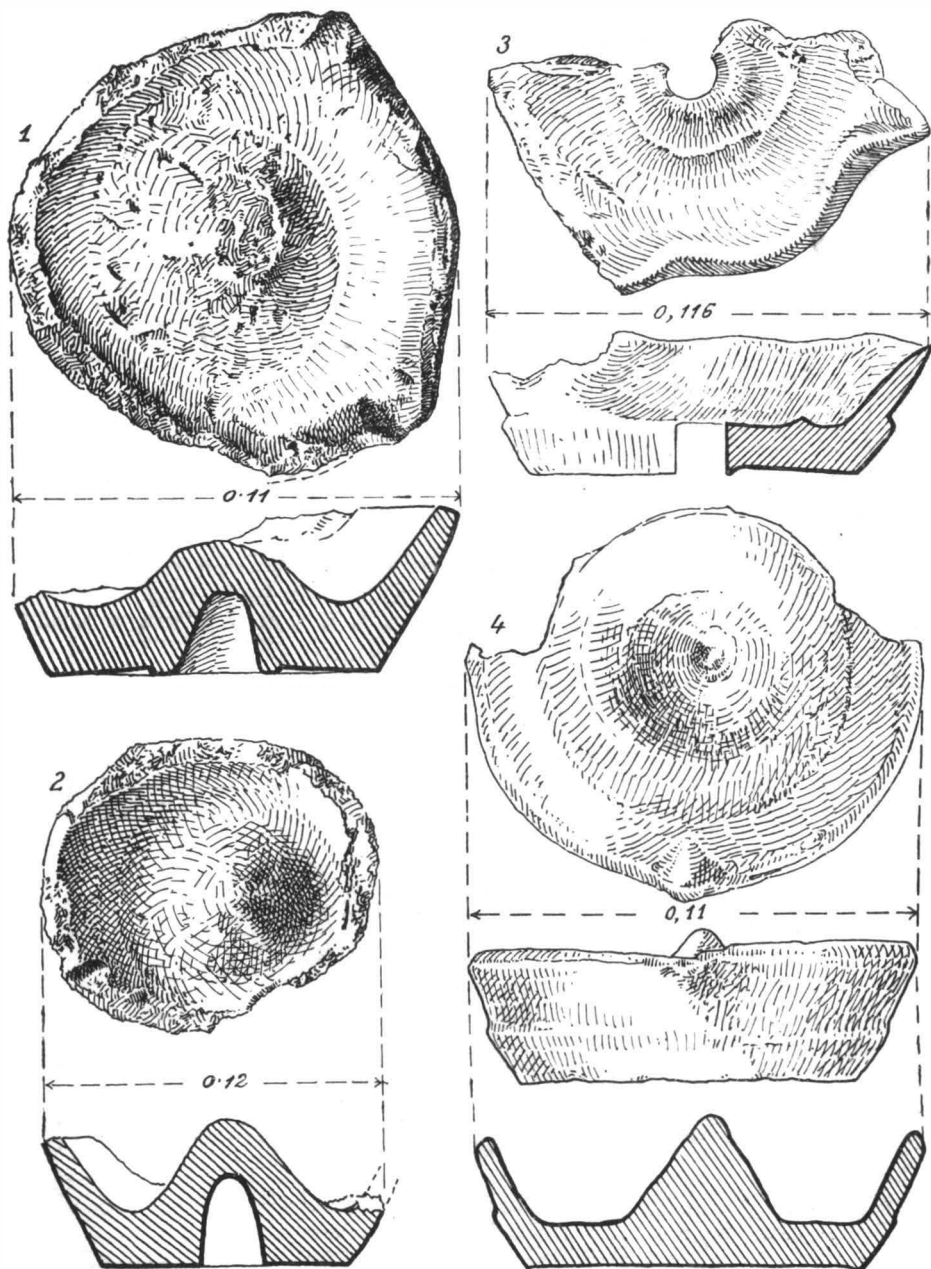

Fig. 1. — Opaște datînd din prima treime a sec. XI e.n., de la Capidava.

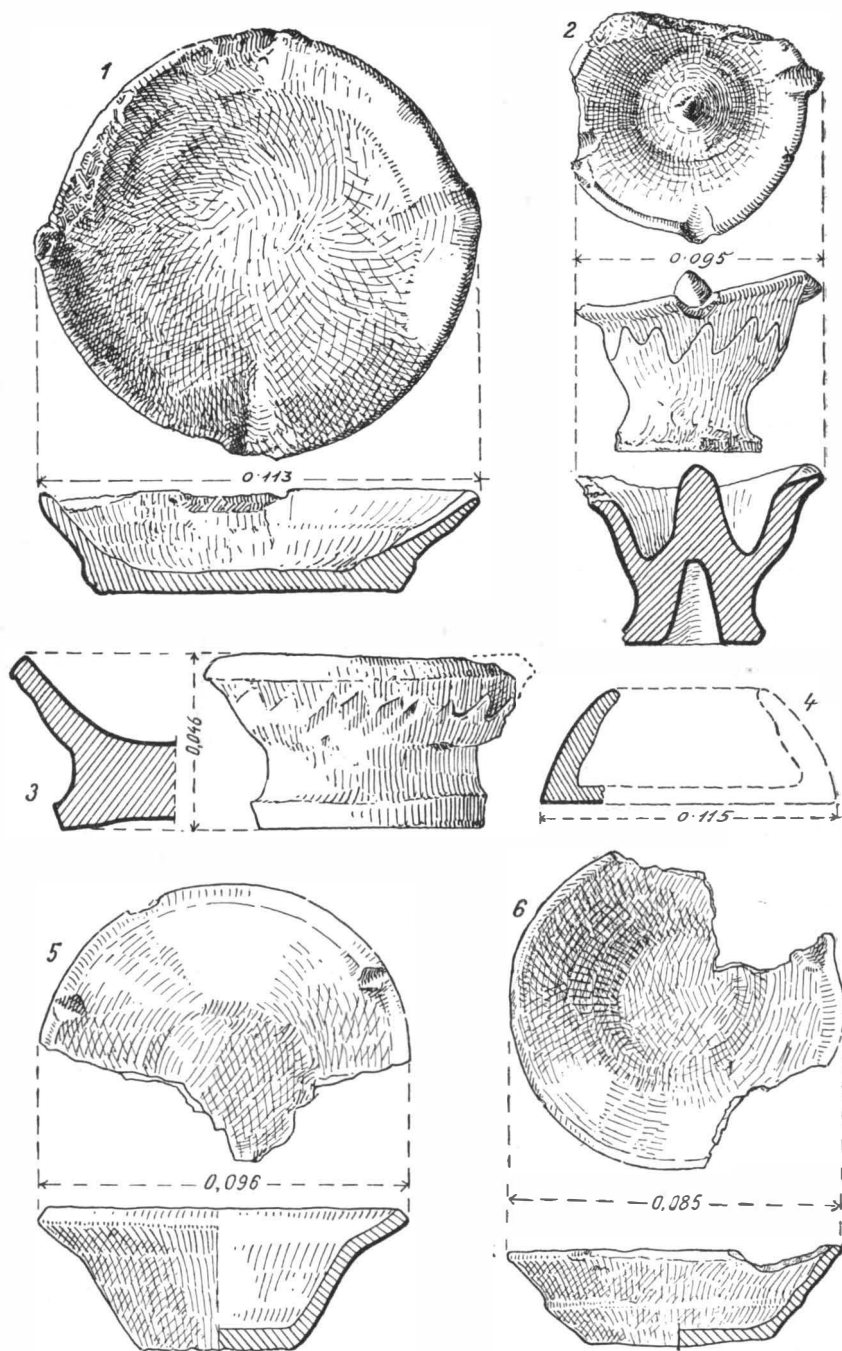

Fig. 2. — Opaițe datind din prima și a doua treime a sec. XI, de la Capidava.

Acest exemplar își găsește analogii în formele de la Dinogetia¹, fiind de altfel tipul general răspândit în așezările acestei epoci.

În sfârșit, ultimul opaiț, găsit într-un bordei din prima treime a sec. XI este un exemplar în formă de străchinuță, cu peretele foarte scund, evazat și patru ciocuri dispuse în cruce. Pasta este mai densă și arsă la roșu (fig. 2/1).

Cu acest ultim exemplar se încheie seria opaițelor descoperite în nivelul de locuire datat în prima treime a sec. XI.

Ca formă el poate fi considerat un element de tranziție între grupul de opaițe de mai sus și cele trei exemplare descoperite în nivelul de locuire datat în a doua treime a sec. XI.

În acest de-al doilea grup avem de-a face cu exemplare vizibil simplificate, cu alt profil și de altă factură tehnică, dar menținând unele elemente comune cu prima grupă.

Elementele acestea apar la un opaiț în stare fragmentară, în formă de străchinuță cu diametrul mult mai mic decât al celor din prima grupă, cu peretele proporțional mai înalt și mai evazat și cu două ciocuri de data aceasta crestate cu un obiect cu muchii. Dispoziția ciocurilor indică prezența altora două, în opoziție, pe partea ruptă. Pasta, de culoare cenușie deschisă este mult mai fină ca a opaițelor din prima grupă. Pe fund, apare o marcă de olar reprezentând o cruce înscrisă într-un cerc (fig. 2/5).

Celelalte două exemplare, cu o pastă cenușiu-gălbuie mai puțin densă, dar tot de calitate superioară, cu peretele subțire și profil asemănător cu al exemplarului descris mai sus, dar cu linia mai îndulcită, prezintă o formă de opaiț-străchinuță cu un singur cioc realizat printr-o ușoară ondulare a buzei (fig. 2/6).

O statistică a formelor întilnite în cele două niveluri de locuire ne-ar da următoarele rezultate:

În bordeiele datind din prima treime a sec. XI apar 11 opaițe formind două grupe tipologice:

I. Grupa opaițelor cu con central și patru ciocuri, însumind șase exemplare dintre care două reprezintă variante ale tipului: un exemplar în formă de cupă cu picior și unul în formă de străchinuță cu con masiv și un singur cioc, probabil o formă de tranziție spre grupa a doua.

II. Grupa opaițelor în formă de străchinuță simplă, fără con, însumind cinci exemplare: două exemplare cu patru ciocuri, unul cu un cioc și două fără cioc, dintre care unul cu picior și altul tronconic cu peretele înclinat spre interior.

În bordeiele datind din a doua treime a sec. XI apar doar trei opaițe. Toate trei de tipul al doilea, fără con, avind pastă mai bună, diametrul mai mic și peretele mai subțire. Unul are patru ciocuri; iar celelalte două, câte unul singur.

Paralel cu scăderea numărului de opaițe găsite în nivelul datat în a doua treime a sec. XI se observă și o simplificare a formelor, pe linia descendenței opaițelor simple în formă de tigăiță, din cele cu con.

Exemplarul din fig. 1/4 cu con masiv, negăurit și un singur cioc, în loc de patru, pare să reprezinte o formă de tranziție între cele două categorii. Trebuie să mai adăugăm că toate exemplarele poartă dovada utilizării lor prezentind puternice urme de arsură în regiunea ciocului sau pe buză, când nu au ciocuri.

¹ M. Chișvasi-Comșa, Unele concluzii pe baza ceramicii din sec. VI, în SCIV, 1-4, 1957, pl. IV/3.

Este greu de explicat cum la un număr atât de mare de bordeie, în jur de 60, se raportează un număr extrem de mic de opaițe. Este adevărat că sistemul probabil de luminare al bordeielor în această epocă n-a fost încă stabilit și ca atare nu există un element de la care să pornim pentru a face unele observații mai precise.

Din analiza situației existente la Capidava putem însă stabili cu destulă certitudine, că în nici un caz opaițele de aici nu constituiau un element dezvoltat pe baza unor tradiții locale și, mai mult decât atât, că nu reprezentau nici un element de cultură materială adoptat de întreaga populație, căci oricâte exemplare s-ar fi pierdut, disproporția față de restul tipurilor ceramice este prea mare.

În privința tradiției locale, descendența pe linia opaițelor romano-bizantine este aproape imposibil de acceptat, formele târzii ale acestora neavînd nici o contingență tipologică cu cele prezentate aici.

Pe de altă parte, o serie de factori par să ateste aici prezența, în prima jumătate a sec. XI, a unor elemente de cultură materială străine de dezvoltare normală a așezării.

Este vorba de apariția numai în această perioadă a gropilor de provizii din bordeie precum și de răspîndirea unor forme ceramice noi, cum ar fi două tipuri de borcane¹ cu urechiușe, căldările de lut cu buza găurită și opaițele. Dintre acestea, opaițele nu apar nici într-un caz înainte de începutul sec. XI și nu trec cu existența lor dincolo de jumătatea aceluiași secol, prezența lor în cea de-a doua treime a sec. XI fiind cu totul sporadică.

Evoluția tipologică a opaițelor s-a petrecut local, pasta lor fiind aceeași cu a altor categorii ceramice, elementul purtător fiind însă aproape sigur străin. Provenirea lor din eventuale schimburi comerciale este greu de admis, dată fiind lipsa acestor tipuri în alte așezări mai apropiate. Indicația referitoare la unele exemplare existente la Taman, devine în această condiție foarte prețioasă, deși filiera prin care au putut ajunge aici este destul de greu de stabilit, dată fiind lipsa unor etape intermediare. Singura ipoteză ce ar putea fi acceptată în această situație este aceea a atribuirii lor unei populații nomade, venind din răsărit. În ce măsură acești nomazi sînt de neam turanic, rămîne de văzut cu ajutorul cercetărilor viitoare. De asemenea, rămîne de văzut în ce măsură cronologia adoptată pentru căldările de lut de aici² nu este prea largă, dată fiind asocierea lor cu opaițele care, după cum am mai arătat, se datează numai în prima jumătate a sec. XI.

Evident că materialul documentar de care dispunem pentru studierea restului ceramicii este mult mai bogat și că este foarte posibil ca cercetările viitoare să aducă date suplimentare în istoria așezării feudale timpurii de la Capidava.

Datele destul de reduse oferite de prezența aici a acestor opaițe sînt însă, pentru moment, în măsură să atragă atenția asupra faptului că la începutul secolului XI se petrece în așezarea de la Capidava un fenomen de penetrație a unor forme noi de cultură materială. Purtătorii lor fie că se asimilează cu populația locală, abandonîndu-și formele de cultură proprie, fie că părăsesc așezarea la

¹ Informații primite de la Radu Florescu.

² *Capidava, Monografie arheologică*, I, 1958, p. 213.

jumătatea secolului XI, făcînd loc unei alte populații, care venea de data aceasta, din regiunea Carpaților¹.

Rămîne ca îmbogățirea informațiilor, prin dezvelirea restului așezării de aici și coroborarea lor cu datele oferite de descoperirile din alte așezări contemporane, să ducă și la precizarea atribuirii etnice a opaițelor, îmbogățînd astfel numărul elementelor de cultură materială necesare stabilirii unei succesiuni mai precise a evenimentelor istorice din sec. XI, în regiunea Dunării de jos.

D. VILCEANU

О СВЕТИЛЬНИКАХ, НАЙДЕННЫХ НА РАННЕФЕОДАЛЬНОМ ПОСЕЛЕНИИ В КАПИДАВЕ

РЕЗЮМЕ

В горизонтах обитания первой половины XI в. среди прочих характерных элементов материальной культуры были обнаружены и немногочисленные светильники.

Некоторые из них отличаются типологическими признаками, не встречающимися у экземпляров из других синхронных поселений. Автор имеет в виду появление на средней части светильников — типа сковородки (мисочки) с четырьмя отверстиями для фитиля — выпуклости конической формы высотой в 2—3 см, накладной техники. При выдавливании дна извне внутрь конусов образуется пустое пространство, использовавшееся, вероятно, для прикрепления светильников к стержню (рис. 1/1,2). Этот тип светильника обнаружен лишь в землянках первой трети XI в. Одновременно появляются светильники и других, происшедших от него типов (рис. 1 и рис. 2/1—4). Тесто этих светильников напоминает тесто глиняных изделий других категорий той же эпохи в Капидаве. В землянках второй трети XI в. н. э. находят гораздо меньше светильников, хотя остальные элементы керамического инвентаря столь же многочисленны, как и в первом горизонте. Они выделаны из более тонкого теста и представляют более упрощенную форму (рис. 2/5,6).

Светильники этого типа начинают исчезать в Капидаве в основном до половины XI в. н. э.

Они появляются в начале этого века, вероятно, благодаря проникновению нового этнического элемента в эту область. Основываясь на стратиграфических наблюдениях, имеющих в настоящее время, можно отнести момент указанного проникновения к первой трети XI в.

Не уточняя с достоверностью идет ли речь о туранских кочениках или о другой народности, хронология и типология светильников свидетельствуют об оседании этого элемента в Капидаве и о бытовании его

¹ Ipoteza unei eventuale pătrunderi de elemente culturale din regiunea Carpaților de pe teritoriul R.P.R., în a doua treime a sec. XI, la Capidava a fost enunțată de R. Florescu în comunicarea *Lucrul lemnului la Capidava* (dec. 1959).

до половины XI в. н. э., когда он или покидает поселение или совершенно ассимилируется с коренным населением, отказавшись от некоторых своеобразных форм керамики, в том числе и светильников.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Светильники первой трети XI в.н.э. из Капидавы.

Рис. 2. — Светильники первой и второй трети XI в. из Капидавы.

LAMPES DE L'ÉTABLISSEMENT DE LA HAUTE ÉPOQUE FÉODALE DE CAPIDAVA

RÉSUMÉ

Dans les niveaux d'habitation de la première moitié du XIe siècle, on a découvert, parmi d'autres éléments de culture matérielle, un nombre restreint de lampes.

Certaines d'entre elles présentent une particularité typologique qui fait défaut aux exemplaires trouvés dans d'autres établissements contemporains. Il s'agit d'une protubérance conique de 2 à 3 cm de hauteur, appliquée au milieu des lampes du type « écuelle » pourvues de quatre dents pour la mèche. En poussant le fond, du dehors, dans le creux de ces protubérances, on obtenait un espace vide servant probablement à fixer les lampes sur une tige (fig. 1/1, 2). Ce type de lampe n'apparaît que dans les huttes datant du premier tiers du XIe siècle. D'autres types, dérivés de celui-ci, apparaissent parallèlement (fig. 1 et fig. 2/1, 4). La pâte dont sont faites ces lampes ne diffère en rien de celle des autres objets en céramique contemporains de Capidava. Dans les huttes datant du second tiers du XIe siècle de n. è., les lampes sont en nombre beaucoup plus réduit, bien que le reste de l'inventaire céramique ne le cède en rien en richesse au premier niveau. Ces derniers exemplaires sont d'une pâte plus fine et d'une forme beaucoup plus simple (fig. 2/5, 6).

En règle générale, les lampes du type qui vient d'être décrit ne sont plus attestées dès avant le milieu du XIe siècle.

Leur apparition, au début du siècle, correspond sans doute à la pénétration dans cette région de quelque élément ethnique nouveau. Les observations stratigraphiques dont on dispose à l'heure actuelle semblent indiquer comme moment de cette pénétration le premier tiers du XIe siècle.

Sans que l'on puisse préciser s'il s'agit d'un groupe de nomades touraniens ou autres, il semble, à en juger d'après la chronologie et la typologie des lampes décrites, que ce groupe ethnique se soit maintenu à Capidava jusque vers la moitié du XIe siècle, lorsqu'il disparaît, soit qu'il ait quitté l'endroit, soit qu'il se soit fondu dans la population autochtone, renonçant à certaines formes spécifiques de céramique, parmi lesquelles les lampes en question.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Lampes datant du premier tiers du XIe siècle de n.è., de Capidava.

Fig. 2. — Lampes datant des premier et second tiers du XIe siècle, de Capidava.